

MARIBORSKI KULTURNI VESTNIK

1. OKTOBRA 1928

9./10. 28

DANILO GORINŠEK:

BOLEST.

O mati, mati, kaj si mi življenje dala,
 — kaj bi le dete sred svetà —,
 iz dneva v dan, da me bo žgala
 bridka bolest na dnu srca?

O danes vem, zakaj si pela,
 ko je bila povsod temà,
 zakaj, ko vsa si krvavela,
 prepevala o tajnah si zvezdâ.

Si pač zato življenje meni dala,
 da si o zvezdah si lahko zapela,
 če Ti nad dušo mrka noč je pala.

A jaz, ki se je v srcu mojem
 bridka bolest na veke vsela,
 kako naj jaz zapojem?

FRAN ROŠ:

PODOKNICA.

Čez tlak zapozneli korak moj poje,
 ko mestna okna so vsa femnà,
 in mrko je tudi okno tvoje —
 stražar skrivnosti tvojega sna,

Jaz mimo grem in korak samotni
 trdó zveni in ve, da gre
 nasproti bodočnosti prazni, motni.
 Ti mirno sanjaj do belega dne!

IVAN CANKAR:

• 10. V. 1876, † 11. XII. 1918.

Cankar: Hlapci.

»Namen umetnikov je bil od nekdaj, je, ter ostane, da naturi takorekoč ogledalo drži; kaže čednosti njé prave črte, sramoti njé pravo obličje, stoletju in telesu časa odtis njega prave podobe«. Te besede, ki jih je postavil Cankar iz Hamleta na čelo svojim »Hlapcem«, bi lahko služile za geslo skoraj vsemu njegovemu delu. Skoraj vse, kar je napisal, je veren izraz dobe, v kateri je živel, naroda, iz katerega je izšel. Žalostna in malo slavna je bila ta doba, majhen in brezpraven ta narod. Zato je umljivo, da je v Cankarjevem delu malo solnčnih strani, da so mračne njegove slike in malo razveseljive. Kako naj bo slika v zrcalu lepša, nego je bila resnica?

Mnogo žalostnih podob se je vrstilo mimo pisateljevih oči, najžalostnejše, kar je spoznal, pa je bilo eno: ta mali narod, ki je več ko poldrugo tisočletje roboval tujcem, ni izgubil samo svoje svobode, izgubil je tudi hrepenenje po svobodi; ni več samo zaslužjen, postal je suženjski. Robstvo mu je prešlo v kri in meso, v bistvo, v dušo; ne mogel bi več živeti brez njega, treba mu ga je, kakor vsakdanjega kruha. Postal je hlapec, brez ponosa, brez samozvesti, brez odpora in zato pogosto žal tudi brez značajnosti: »na prodaj za groš, za uslužen smehljaj!« (Za narodov blagor.) To je začetek in jedro vsega zla, tu bi bilo treba zastaviti z delom, zato Cankar tolikokrat v svojih knjigah biča klečeplastvo in hlapčevstvo ter slavi ponos, samozavest, upornost.

Med te njegove knjige spadajo tudi »Hlapci«. Tukaj je ta rakrana našega naroda pokazana od čisto posebne strani, v prav posebno jarki luči. Pisatelj ne razkriva hlapčevske narave slovenskega človeka v obče, kakor je storil to v nekaterih drugih delih, najlepše v svojem klasičnem »Petru Klepcu« (Podobe iz sanj), ampak izbral si je za snov svoje drame v prvi vrsti zaslužjenost čisto določenega stanu, slovenskega učiteljstva Šušteršičeve dobe. Pokazati je hotel, kako je slovenski učitelj; ki bi naj bil vzgojitelj svojemu narodu, ki bi edini mogel vzgajati boljši, samozavestnejši, značajan narod, kako je ta učitelj bil takrat sam obsojen v hlapčevanje; kako je bil prisiljen, zatajiti svoje prepričanje, ako je hotel živeti. Saj vemo še vsi, kaka je bila njegova usoda v tistih časih. »Hlapčuj, da boš napojen in nasičen, ter nič ne izprašuj, kdo ti je gospodar in kaj ti ukazuje! . . . Pokori se, ne upiraj se, je poveljna zapoved; vse drugo je privesek in olepšava. Kdor se ravna po tej zapovedi, mu bodo grehi odpuščeni; kdor jo prelomi, bo smrti deležen«. (Hlapci.) V tem ravno, da on, ki bi v prvi vrsti bil poklican, da vcepi zaslužjenemu narodu zopet hrepenenje po svobodi, sam ni bil svoboden, v tem leži najgloblja tragika. In ravno zaradi tega je problem, kakor se ga je lotil Cankar v »Hlapcih«, prav posebno pomemben in globok. Hotel je v njih pokazati trpljenje, križev pot, pa tudi blodnje narodnih vzgojiteljev, s krepko roko razkriti vse, kar je videl nezdravega, kajti vedel je, kolikega pomena je za narod njegovo učiteljstvo: »Tak bo ta narod, kakor ga boš napravil — toliko bo vedel, kolikor ga boš naučil!« (Martin Kačur.)

Ni bilo v »Hlapcih« prvič, da je obravnaval Cankar ta predmet; že štiri leta poprej je v epski obliki napisal čisto podobno tragedijo slovenskega učitelja, življenjepisa idealista »Martin Kačur«. Z lepimi mislimi in idealnimi načrti nastopi Kačur svojo službo, a kmalu ga življenje prepriča, da samo klečeplazec, hinavec in potuhnjeneec najde dopadenje pri svojih predstojnikih in doseže beli kruh. Ker se noče prilagoditi, ga predstavljajo iz kraja v kraj, dokler končno docela ne propade; šele smrt ga reši vseh razočaranj in krivic.

Popolnoma podobna je usoda Jermanova v naši drami. Tudi Jerman je idealist, tudi on si postavi nalogo, »iz hlapcev napraviti ljudi«. Kako potrebno je to, se mu pokaže zlasti, ko se končajo volitve z nepričakovanim izidom. Vse, kar je bilo prej v kraju naprednega — nadučitelj, učitelj Komar, učiteljica Geni in Minka, zdravnik, župan — vse čez noč sleče svoje prejšnje prepričanje in se prilagodi novim razmeram. Edini Jerman ostane značajan; dasi se mu razen kovača Kalandra in učiteljice Lojzke vse izneveri, vendar se ne upogne. Ne premotijo ga niti obeti niti grožnje župnikove in celo v tistem najtežjem trenutku, ko vidi, da ga njegova lastna mati sodi napačno, ostane zvest samemu sebi. Politično zborovanje, ki ga priredi, se sicer razbije, vendar najde na njem priliko, da izrazi ves stud in gnev, ki se mu je nabral v duši: »Hlapci! Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje! Gospodar se menja, bič pa ostane in ostal bo vekomaj, zato ker je hrbet skrivljen, biča vaje in željan!« S tem je njegova usoda zapečaten, obsojen je v prognanstvo. Že si hoče v obupu vzeti življenje, kar mu ustavi roko Lojzka; ž njo stopi pred mater, da ju blagoslovi. — Tako se konča drama v nasprotju z romanom »Martin Kačur« z jasnejšo perspektivo, z upom v bodočnost.

Značilno je, da se je Cankar ponovno in s tako ljubeznijo vračal k tej snovi; bila je pač učiteljeva usoda prav posebno žalostno poglavje tiste dobe, katere glasnik in kritik je. Vse Cankarjevo delo je polno globoke, usmiljene ljubezni do zatiranih, trpečih in brezpravnih, zato je naravno, da je našel v njem zagovornika in besednika tudi slovenski učitelj, kakor so ga našli vsi ponižani in razžaljeni: otrok, prevaran v svojih prvih sanjah, žena- in mati-mučenica, zaslužnjeni proletarec-delavec, zasmehovani izobčenec z grbo in dolgim nosom, izobčenec-umetnik, tisočletni tlačan narod... Nobenemu pa morča ni postavil lepšega spomenika, kakor ravno učitelju.

Oblika drame je v vsakem oziru dovršena. Pesnik sam pravi o njej: »Hlapce sem pisal tako živo, da sem obraze videl in glasove razločeval«. (Obiski.) In to tudi čutimo, naj že dramo čitamo ali jo vidimo na odru. Jezik je nenavadno svež, bogat, poln življenja, dialog živahen, karakteristika nastopajočih oseb točna in dosledna, dejanje enotno in napeto. Docela se strinjam z drjem Pregljem, ki imenuje »Hlapce« Cankarjevo »tehnično najbolj zrelo in vsebinsko najbolj slovensko igro« ter pravi nadalje: »Ne dvomim ni najmanj, da so »Hlapci« slovenska najboljša tragedija. Cankarjev klasicizem v dramatiki«. (Dom in Svet 1919.) Delo je vseskozi realistično, brez vsake neumljive simbolike, ni nikaka papirnata umetnost, ampak kos živega, resničnega življenja, zato

bo tudi za vedno ohranilo svojo življensko silo. Zvest odsev je tiste žalostne dobe, v kateri je nastalo, a obenem že tudi slutnja boljše bodočnosti. V tem oziru veljajo o »Hlapcih« bolj ko o kateremkoli Cankarjevem delu besede, ki jih je napisal kot nekako samooznačbo v »Beli krizantemi«: »Kažem mu (namreč narodu), kako je majhen, kako je malodušen, kako tava brez volje in brez cilja; kažem mu glorio breznačelnosti, češčenje hinavščine, slavo laži; zato da se predrami, da spozna, kdo in kje da je, ter da pogleda v prihodnost... Slikal sem noč, vso pusto in sivo, polno sramote in bridkosti, da bi ok o tem silnejše zakoprnelo po čisti luči.«

JO—KIČ:

Sacha Guitry: „MOJ OČE JE IMEL PRAV“.

Guitry ima svoj teater in — ima prav.

Živi v Parizu, sam piše igre, igra celo sam — tudi prav. Torej vse pristno blago! —Prav!

Guitry je znana in priznana firma.

Guitry meni, da je v teatru včasih treba malo »teatra«, kakor je treba v božjih hišah od časa do časa malo kadila.

Guitry meni tako, in je prepričan, da — ima prav.

Veseloigra »Moj oče je imel prav«, ni samo vesela igra. Zasediš marsikatero pointo, zabode te marsikatera resnica.

Guitry pravi:

»Ženske so zato ustvarjene, da se pomožijo, moški pa zato, da ostanejo samci! Ker se pa moški le največkrat spozabijo in poženejo, je katastrofa tu!«

Vem: Ženski svet bo protestiral: »Nima prav!« Pa se bo zaobrnilo, in nakremžili se bodo moški in ženski svet bo triumfiral: »Prav ima, in še kako zelo ima prav!« Ne Guitry-u ne spodleti, ima vedno prav na obe plati.

Sacha zna kramljati, teče mu beseda gladko, vse gre kot po maslu. Zna zabavati, ume biti duhovit. Zaradi zabavnosti je priljubljen, zaradi duhovitosti uvaževan, zaradi neumorne delavnosti — petičen. Ima — prav! (Pri nas ni cvenka, pa se pehaj od zore do mraka, to pa pri moji veri, da — ni prav).

V imenovani veseloigri nastopa familija. In tako je zopet — prav: kaj bi družinske zadeve razkazovali drugod, naj ostanejo in se likvidirajo rajše doma. Nastopajo desetletni sinko Maurice, njegov oče Charles, njegov stari oče Adolphe in žena Germaine. To je družina. Takorekoč k nji spada še služinčad, to sta malo udarjeni sluga Emile in postarna, prismuknjena Marie. To je družina; in vsak njen član misli in hoče, da ima — prav.

Mali, melanholični Maurice misli, da njegov oče — nima prav, ko ga hoče poslati v penzijonat. Njegov oče misli, da njegova nezvesta ženka — nima prav, ker se samo telefonično poslovi od njega za celih 20 let. Pa se »nezvesta« po dvaletih letih zopet skesa, se vrne misleča, da bo — vse prav. Pa ji varani mož pokaže vrata in tako — ima prav. Pozabiti ne smemo še temperamentne, prebrisane gospodične Loulu, ki ima tudi — — — Ne! Ne gre, da

bi vse izblebetali, ne, to bi ne bilo — prav... Sploh pa... prav... neprav... Najbolj prav »imajo« stari papa, ki »pravijo«:

»Otroci, otroci, imejte neomajno zaupanje do življenja, samo do življenja!« In otroci spoznajo, ko niso več otroci, da ima njihov papa — prav.

Tudi gledališče je kos življenja. Gospoda, imejte zaupanje tudi do gledališča, da se bo tudi gled. blagajni zdelo — prav. Daj Bog, da bi imeli vsi, prav vsi, — prav. In če bo za vse prav — bo prav!

DANILO GORINŠEK:

SYDNEY JONES IN NJEGOVA GEISHA.

Med vsemi operetami je menda najmlajša angleška. Ako sploh lahko govorimo o specifično angleški muziki, tedaj jo najdemo v opereti. In če bi bila glavna oznaka in bistvo dunajske operete ples, tedaj je v angleški opereti — plesna pesem, »song«. Song je pesem z običajnim refrenom in se skoro vedno završi s plesom. Tehnično so zgrajene angleške operete sila enostavno: »Song, dialog, song, dialog, song, i. t. d.

Jasno, da to vpliva monotono, in da je to bila glavna ovira, da so angleške operete obtičale večinoma v lokalnem priznanju. In kar jih je šlo v svet, pred vsem Sullivansov »Mikado« in Jonesova »Geisha«, — se naj zahvalijo miljeju, ki so jih vanj postavili spretni libretisti. Tako posebno »Geisha«, ki so jo postavili v japonski milje in ki ji je znal oskrbeti skladatelj Jones čedno lirsko muziko z originalnimi domisleki, ki dajejo celoti kolorit, kot ga zahteva milje. Kljub vsemu pa ni mogel povsem odoleti Dunaju, posebno v valčkih. Geisha je dvodejanka, običajno pa delé prvo dejanje v dva dela.

Vsebina je v glavnih obrisih tale: Nekje na Japonskem je pristalo par mladih angleških častnikov. Zabavajo se v čajarni z »geishami«. Med častniki je Fairfax, ki mu posebno ugaja geisha Mimosa. Ljubkujočega se ž njo presenetijo Fairfaxa dame Angležinje, med njimi njegova nevesta miss Molly. Ogorčenje... Tudi policijskemu ravnatelju Imari-ju, ki mu ugaja Mimosa, ni prav, da se zabava s Fairfaxom. Ves ogorčen določi za sledeči dan javno dražbo čajarne. Pri dražbi naslednjega dne se v objesti preobleče Miss Molly v geisho. Mimoso kupi nato na dražbi bogata lady Winne, miss Molly, preoblečeno geisho, pa Imari, ki jo takoj odvede. Z zvijačo rešijo potem miss Molly iz oblasti Imarija, ki jo hoče poročiti. Ko se bližajo svatje, se obleče v nevesto Juliette, prijateljica Mimose; poročita se z Imarijem, ki po poroki začudeno spozna — Julietto. In tako ostane miss Molly svojemu ženinu Fairfaxu.

Skladatelj Sydney Jones je bil rojen l. 1869. v Leeds-u na Angleškem. Bil je eden najuspešnejših angleških komponistov. Svojo slavo dolguje posebno Geishi. Umrl je l. 1914 v Londonu.

DANILO GORINŠEK:
VEČERNI SONET.

Že zarja krvavi v mrakove
večerni psalmi v dušo mi zvené,
v nji težke rušijo okove,
zavriska v svóbedo srce.

Prepolno je srce zlata, bogastva,
si revež, pridi k meni brat —,
preveč je v srcu veličastva
ej, k meni, kdor bi sreče rad.

Tak je otroku v blesku prve maše,
ko ves začaran zastrmi v nebo,
ko v sanjah vse srce se mu smehlja še.
Tak v božjo bi prelest zdaj tonil,
joj, če le maše svete te nikdò,
nikdar ne bi mi več odzvonil.

DANILO GORINŠEK:
V ALBUM.

Kadar bo spet brezupna noč
loščala vate, grozna vsa,
naslanjaj zvezd si v dno srca,
vsa Tvoja v njih bo moč.
Pa glej, da Ti ne izblede,
gorje vsakomur, kdor jih nima,
pomladi ne pozna, le zima,
tuguje jadrniku v srcu.

OB ZAČETKU GLEDALIŠKE SEZONE.

Dve, tri besede o gledališču, o odru, o igralcih in o občinstvu, o vstopnicah, o drami, o operi in o opereti, o odmoru, o šepetalcu, o ploskanju, o garderobi in — konec delo krasí). (Po »Jutarnjem listu« D. G.)

Na primer zagrebško gledališče: Naziva se i »naše« i »narodno« poprej se je zvalo i »zemaljsko« i »narodno-zemaljsko« kraljevsko in nekraljevsko in hrvatsko in zopet narodno in stoji na trgu, ki se je zval i »Sajmište« i »Sveučiliški« i »Wilsonov« trg, a nikdar nikoli — gledališki trg. Kakor peljejo vsa pota v Rim, tako tudi vsa zagrebška v gledališče: Prilaz, Frankopanska, Marovska, Vukovičeva, obe strani Mažuraničevega trga, Ciglana i. t. d. Mogli bi priti do gledališča še po kakí drugi poti, če bi še obstojala. Čeprav sta zgradila gledališče dunajska arhitekta in stavbenika Helmer in Fellner, vendar ni bilo zgrajeno na Dunaju, ampak v Zagrebu in je potemtakem »domači proizvod«.

Pred gledališčem se nahaja vodnjak, ki se zove »na vrelo života« kot znak, da se v gledališču igrajo — komedije iz življenja, Krog gledališča nahajamo nasade in je včasih lepše krog gledališča

nego — znotraj gledališča. Na jugozapadni strani gnjavi sveti Jurij zmaja, torej izven gledališča, ker se v gledališču po pravilu nikdar ne gnjavi.... Kot je znano, sveti Jurij, tudi ni patron in zaščitnik gledališča, ampak je to — minister prosvete...

Kakor gledališča na Dunaju, v Berlinu, v Londonu in v Skoplju, se deli tudi zagrebško gledališče v glavnem v dva dela: v gledališče in v glumišče, nazvano tudi »oder«. Oder se slučajno nahaja nasproti gledališča, delè ju pa razni zastori, ki se dvigajo in spuščajo po želji avtorjev in tehničnega osebja. V vsakem zastorju nahajamo stalno luknjico, ki skozi njo gledajo igralci začetkom dejanja, mnogokrat tudi — koncem dejanja v gledališče.

Tudi ta luknjica je napravljena po vzorcu inozemskih gledališč. Oder sam sestavljajo deske, ki »predstavljajo svet«, toda v to nikdo ne veruje, niti — mizarji. Za časa predstave so gledalci obrnjeni z licem proti odru. Za obratni slučaj zaenkrat še nimamo primera v svetovni zgodovini gledališča.

Če je gledališče polno, se reče, da je »hiša razprodana« in, da so se »mnogi morali vrniti domov brez vstopnic«, če pa temu ni tako, pravimo, da je bilo »prazno«, da je »zevala praznina«, ali da je bil poset zelo slab, čemu še pridajo običajno »na žalost«.

Občinstvo sedi na sedežih, ki imajo dično lastnost, da sami odskakejo večkrat in običajno prej, preden njegov lastnik nanj sede. Kdor ne pozna te domislice gledališke uprave, sede naravnost na tla in ustvari tako šaljiv prolog tragičnemu komadu. Razen teh sedežev v parterju imamo še vse polno malih izbic za cele obitelji; nazivamo jih »družinske lože« v razliko od »družinske kopeli«.

Izmed občinstva in odra se nahaja razen zavese tudi takozvani orkester, ki v njem sede glazbeniki ali muzikantje, ki se ne vidijo. Bilo bi odveč, da jih občinstvo tudi vidi, kakor je večkrat odveč, — da jih čuje... No, izmed njih se vidi samo en človek in to sicer njegova doprsna slika, ker stoji v sredini ter obrača občinstvu hrbet, kar sicer ni dostojno, ali so ta običaj prevzeli še iz starega gledališča na Markovem trgu. No, zato obrne občinstvo na koncu njemu hrbet in odhaja, ne da bi čakalo, kar bo dalje. Navadno je tedaj konec za ta dan in za večer. Ta smeli človek v orkestru se zove kapelnik, čeprav nima kape, zato pa silno mahdrà s svojo palico. To je samo njemu dovoljeno, in ne ve se baš, zakaj da ima v gledališču palico, ko jo morajo vsi drugi odložiti v garderobi. Isti — kapelnik — se zove tudi dirigent, a ni znano, kaj je pravi koren ti besedi.

Dalje sledi.

Zakaj zopet »Zrnje«? Pred leti v sezoni 1920-21 se je poizkus z »Zrnjem« kot mariborskim kulturnim vestnikom posrečil. Izšlo je 28 števil, ki so se nanašale predvsem na gledališke predstave, hkrati pa tudi prinašale izvirne literarne prispevke ter krajše eseje. Podobno je zamišljeno »Zrnje« tudi sedaj, le da želi zasledovati vse mariborske kulturne pojave in zato vabi vse kulturne organizacije ter kulturne delavce v svoj krog. Uredništvo.

»Zrnje« izhaja dvakrat mesečno in stane 12 števil 20 Din.

Izdaja konzorcij »Zrnja«. Urejuje in odgovarja za konzorcij
Danilo Gorinšek, književnik v Mariboru.

Tisk »Mariborske tiskarne«, predstavnik Stanko Detela v Mariboru